

Балабін В. В.,
професор кафедри військового перекладу
та спеціальної мовної підготовки
Військового інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню понять об'єкт і предмет теорії військового перекладу (далі – ТВП), які вважаються фундаментальними у системі поняттєво-категоріального апарата цієї спеціальної теорії перекладознавства. Об'єктом ТВП є сфера лінгвістичного забезпечення військ, ядром якої слугує перекладацьке супроводження у збройних силах. Предметом ТВП є створення абстрактних вербальних, графічних, математичних та інших моделей перекладацького супроводження у системі лінгвістичного забезпечення військ.

Ключові слова: перекладознавство, військовий переклад (ВП), теорія військового перекладу (ТВП), об'єкт ТВП, предмет ТВП, перекладацьке супроводження в збройних силах (ПС), лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ).

Постановка проблеми. Починаючи з 1964 року по теперішній час, більшість спеціальних категорій і концептуальних понять теорії військового перекладу (далі – ТВП) залишаються термінологічно не визначеними. До таких понять належать, насамперед, засадничі категорії *об'єкт і предмет ТВП*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій перекладознавчого спрямування за період 1964–2017 років свідчить, що проблематику *військового перекладу* ґрунтовно (у форматі дисертацій і наукових монографій) досліджували Л. Л. Нелюбін [1], Г. М. Стрелковський [2], В. В. Балабін [3], П. А. Матюша [4], М. Б. Білан [5], С. Я. Янчук [6], Б. А. Дзись [7], О. В. Юндіна [8], Л. М. Гончарук [9]. Слід зазначити напрацювання з ВП О. Д. Швейцера [10] і В. М. Шевчука [11], а також наукові статті М. К. Гарбовського і Е. М. Мішкурова [12], О. Ю. Солодяк [13–15], С. Я. Янчука [16–17], О. М. Нікіфорової [18–22]. Водночас, фундаментальні категорії ТВП, основними з яких є поняття *«об'єкт і предмет ТВП»*, залишилися нерозв'язаними.

Актуальність дослідження зумовлена науково-практичною необхідністю розвитку в Україні жанрових і спеціальних теорій перекладознавчої науки, на чому наголошують відомі перекладознавці О. І. Чердніченко [23, с. 13; 24, с. 197] і В. І. Карабан [25, с. 31].

Метою статті є обґрунтування понять *об'єкт і предмет ТВП*, які вважаються фундаментальними у системі поняттєво-категоріального апарата цієї спеціальної теорії перекладознавства.

Виклад основного матеріалу. «Проблема визначення об'єкта і предмета перекладу має велике значення не тільки у методологічному і філософському аспектах, а й безпосередньо пов'язана з уявленнями про стратегію успішного перекладу» [26, с. 89]. ТВП, як і будь-яка інша наукова теорія або абстрактна модель, має базуватися на наукознавчих, мовознавчих і перекладознавчих засадах, відповідати методологічним і кваліфікаційним критеріям наукознавства, мати власний об'єкт, предмет і завдання дослідження, теоретичні моделі, поняттєво-категоріальний апарат [27, с. 102]. На жаль, попри наявність праць за тематикою ВП, навіть такі основоположні категорії як *об'єкт і предмет ТВП* залишається невизначеними.

Терміни-поняття *об'єкт і предмет ТВП* відсутні також і у Тлумачному перекладознавчому словнику Л. Л. Нелюбіна [28] – авторитетному довідково-реферативному джерелі, що містить лише шість термінологічних статей за тематикою ТВП. На думку Л. Л. Нелюбіна, «найбільше повно теорія військового перекладу представлена у працях Г. М. Стрелковського» [28, с. 220]. Утім, і ретельний аналіз монографії Г. М. Стрелковського «Теорія і практика військового перекладу» 1979 року видання [2], яка на сьогодні вважається єдиною фундаментальною перекладознавчою працею з проблематики ВП, і ознайомлення зі змістом надрукованих наукових статей не дають позитивного результату.

Поняття *об'єкт військового перекладу і об'єкт ТВП* згадують (без обґрунтування й аргументації) М. К. Гарбовський і Е. М. Мішуров у статті «Військовий переклад у сучасному світі (теоретико-методологічні, лінгвістичні, військово-історичні та соціально-політичні аспекти)» [12]. Автори зазначають, що оскільки у військовому перекладі у максимально концентрованому вигляді відбиваються характерологічні риси й властивості всіх підвидів перекладу у різних сферах професійної комунікації (наукового, науково-технічного, юридичного, медичного, публіцистичного, художнього і багатьох інших), то «в якості свого *об'єкта* військового перекладу має так зване *«військове мовлення»*, тобто всі ті мовленнєві твори, які породжуються військовими або для військових у специфічних умовах комунікації. Військове мовлення, таким чином, може розглядатися як специфічна форма мовної комунікації, притаманна певній професійній спільності, об'єднаної спільністю предмета своєї діяльності» [12, с. 17]. І далі: «Военная терминология составляет один из важных, наиболее плодотворно разрабатываемых, но не единственный объект теории военного перевода» [12, с. 27] (курсив у тексті цитат – мій (В.Б.)).

Якщо визначення *об'єкта військового перекладу* приймається без заперечень, то з твердженням, що військова термінологія є одним із важливих, але не єдиним *об'єктом ТВП*, можна погодитися хіба що у разі нетермінологічного вживання поняття *«об'єкт ТВП»*.

Запропонуємо власне бачення цієї проблеми, виходячи із таких методологічних положень: *по-перше*, об'єкт ТВП має розкривати онтологічну (первинну, найголовнішу) природу, сутність і специфіку діяльності військового перекладача; *по-друге*, об'єкт має дозволяти досліднику розглядати ТВП як систему, вивчати її зміст, структуру, складові, зв'язки із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками, воєнною наукою і практикою професійної діяльності військового перекладача; *по-третє*, суб'єктивне авторське бачення проблематики виокремлення та дефініційного визначення засадничих понять *об'єкт і предмет ТВП* підкріплюється 25 річним досвідом зародження й розвитку теорії й практики військового перекладу в Україні (1992–2017 роки).

У гносеологічному значенні *об'єктом* прийнято називати «те, на що спрямована реальна і пізнавальна активність суб'єкта» [29]. В онтологічному трактуванні *об'єкт* є виділеним, відносно відособленим фрагментом реальності, що самостійно організує і підтримує себе за допомогою іманентних механізмів відтворення або конструюється у ході пізнавальної діяльності суб'єктом, який його пізнає [30]. Об'єкт не завжди ототожнюється лише з об'єктивною реальністю, оскільки та частина реальності, яка не вступила у відносини з суб'єктом, не є об'єктом. Крім того, об'єктами можуть бути і стани свідомості особи-дослідника, інші люди, їх свідомість, а також предмети духовної культури, тексти, властиві їм сенси. Один і той же об'єкт може бути спільним для різних наук [29; 30]. Таким чином, під поняттям *об'єкт* розуміємо цілісну частину об'єктивної реальності або ідеальної сутності, на дослідження і пізнання якої спрямована відповідна галузь науки.

При визначенні об'єкта ТВП звернімо увагу на те, що ТВП є спеціальною (частковою) теорією перекладознавства і тому природньо «успадковує» притаманну йому властивість міждисциплінарності – тісних зв'язків із філологічними та іншими класичними, інтегрованими й суміжними науками, на які об'єктивно накладається складна специфіка військової діяльності – галузь *лінгвістичного забезпечення військ* (далі – ЛЗВ) [27, с. 103]. Обрис наукової концепції ЛЗВ були офіційно представлені автором у 2004 році на І-й Міжнародній науково-практичній конференції, яка вже у своїй назві – «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України» – відбивала нерозривний зв'язок військового перекладу з ЛЗВ [31, с. 4].

Під ЛЗВ розуміємо комплекс спеціальних заходів, завдань, процедур і процесів прикладного й фундаментального характеру у військово-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах діяльності Збройних Сил України, що здійснюються з метою реалізації міжкультурної (комунікативно-посередницької), лінгвокраїнознавчої (інформаційно-аналітичної), військово-термінологічної (нормативно-кодифікуючої), лінгвопедагогічної (дидактично-діагностичної) та лінгводослідницької (науково-пошукової) функцій, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців [32, с. 96].

Основою ЛЗВ слугує *перекладацьке супроводження у збройних силах*, що полягає у здійсненні військовим перекладачем міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності у формі усного, письмового, послідовного й синхронного перекладу, адаптованого транскодування (переказу, оповідання), реферування, анотування й редагування текстів загальновійськової, військово-політичної, військово-технічної та військово-спеціальної тематики [33, с. 123].

Оскільки військовий перекладач як головний суб'єкт ЛЗВ має не тільки здійснювати перекладацьке супроводження, а ще й виконувати завдання з інших чотирьох складових ЛЗВ (які потребують військово-професійного рівня його компетенції), цілком логічним буде визнати як об'єкт ТВП не тільки традиційну сферу перекладацького супроводження (що є квінтесенцією опосередкованої міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності військового перекладача), а й усю галузь ЛЗВ.

«Якщо виходити із того, що методологія перекладу являє собою теорію перекладацької діяльності, то об'єкт і предмет перекладу бачиться іншим чином, у порівнянні з традиційним визначенням, – пише проф. Л. М. Алексеева. – У сучасному

уявленні дані поняття визначаються на основі діяльності пізнання, мислення, рефлексії. У цьому сенсі сучасна методологія перекладу може стати основою пошуку і вироблення нових теорій перекладу, оскільки вона дозволить проектувати саме перекладацьку діяльність, що здійснюється у процесі міжмовної комунікації» [34, с. 50].

На основі діяльнісного підходу запропонуємо розгорнуту дефініцію ТВП, що містить об'єкт: «*Теорія військового перекладу* – це спеціальна теорія перекладознавства, що являє собою узагальнену, структуровану й упорядковану сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, інтегрованих в єдину систему за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць поняттєво-категоріального апарата, що розкривають завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача у галузі лінгвістичного забезпечення військ».

Далі спробуємо звузити розгорнуту дефініцію ТВП, представивши її як *систему*, оскільки «поняття системи має надзвичайно широку сферу застосування (практично кожен об'єкт може бути розглянутий як система)», а також тому, що «повне розуміння передбачає побудову сімейства відповідних визначень – як змістовних, так і формальних» [35]. У концентрованому (згорнутому) вигляді дефініція ТВП може виглядати так: «*Теорія військового перекладу* – це система науково обґрунтованих і верифікованих практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру щодо перекладацького супроводження у збройних силах та лінгвістичного забезпечення військ».

Отже, *об'єктом ТВП* слід вважати всю сферу лінгвістичного забезпечення військ, ядром якої слугує перекладацьке супроводження у збройних силах.

Основою, своєрідним каркасом ТВП має слугувати *вузькоспеціальний поняттєво-категоріальний апарат* – метамова, що базується на класичній логіко-семантичній тріаді: «поняття – термін – визначення» [36, с. 95].

Предмет як філософська категорія являє собою «певну цілісність, що виділена зі світу об'єктів у процесі людської діяльності і пізнання» [37, с. 329]. У залежності від матеріальної або ідеальної природи об'єкта предмет може бути матеріальним або ідеальним. «Основна відмінність предмета від об'єкта полягає у тому, що у предмет входять лише головні, найбільш суттєві (з точки зору цього дослідження) властивості і ознаки» [37, с. 330]. Визначення предмета допомагає глибше розкрити сутність явищ, які вивчаються, сприяє усвідомленню місця наукової теорії у загальній системі певної науки, свідчить про більш глибоке розуміння сутності тієї сфери дійсності, яку відображає теорія, є результатом розвитку пізнання й систематизації знань. «Синтез різних предметів з метою побудови єдиної теорії об'єкту вимагає системного підходу і нерідко веде до створення нової наукової дисципліни» [37, с. 329].

У гносеологічному значенні предмет ТВП має являти собою цілісну частину ідеального об'єкта ТВП, що виокремлюється заради фундаментального пізнання специфіки і сутності явищ, які відбуваються у межах об'єкта. Для визначення предмета ТВП обов'язково врахуємо загальну *мету (надзавдання) ТВП*, якою є розкриття онтологічної (первинної, найголовнішої) природи, сутності і специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових (компонентів, елементів), одиниць поняттєво-категоріального апарата, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку,

та воєнною наукою і практикою лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ) – з іншого.

Таким чином, з урахуванням визначень об'єкта і мети ТВП запропонуємо дефініцію предмета ТВП: «Предметом теорії військового перекладу є створення абстрактних вербальних, графічних, математичних та інших моделей перекладацького супроводження у системі лінгвістичного забезпечення військ».

Висновки. «Перекладознавство як наука, на відміну від інших лінгвістичних дисциплін, є найменш теоретизованим, оскільки воно завжди займало проміжну позицію між мистецтвом і технологією» [26, с. 85]. Саме тому більшість спеціальних категорій і концептуальних понять теорії військового перекладу (ТВП) залишилися термінологічно не визначеними. До таких понять належать, насамперед, засадничі категорії *об'єкт і предмет ТВП*.

Теорія військового перекладу (ТВП) – це спеціальна теорія перекладознавства, що являє собою узагальнену, структуровану й упорядковану сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, інтегрованих в єдину систему за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць поняттєво-категоріального апарата, що розкривають завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача у галузі лінгвістичного забезпечення військ.

Об'єктом ТВП є сфера лінгвістичного забезпечення військ, ядром якої слугує перекладацьке супроводження у збройних силах.

Предметом ТВП є створення абстрактних вербальних, графічних, математичних та інших моделей перекладацького супроводження у системі лінгвістичного забезпечення військ.

Перспективи дослідження полягатимуть у обґрунтуванні інших категорій ТВП з метою подальшого розвитку спеціальних перекладознавчих теорій в Україні, що, на думку проф. О. І. Чердніченка, має відкривати «шлях до синтезування різноманітних концепцій і відпрацювання власного категорійного апарата» [23, с. 14].

Література:

1. Нелюбин Л. Л. Синтаксис языка американских боевых приказов: автореферат дис. ... кандидата филологических наук. М., 1968. 29 с.
2. Стрелковский Г. М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. М.: Воениздат, 1979. 272 с.
3. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. К., 2002. 308 с.
4. Матюша П. А. Франкомовні та румуномовні назви військових структур в українському перекладі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 260 с.
5. Білан М. Б. Лексико-семантичні трансформації у військовому перекладі (на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2010. 241 с.
6. Янчук С. Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місії ООН та НАТО: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2011. 277 с.
7. Дзісь Б. А. Лексико-стилістичні та граматичні особливості перекладу штабних документів бундесверу українською мовою: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2011. 275 с.
8. Юндіна О. В. Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій у перекладі текстів військової тематики: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. О., 2013. 20 с.
9. Гончарук Л. М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2015. 211 с.
11. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе. М.: Воениздат, 1973. 280 с.
12. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке: Аффиксальное словопроизводство. М.: Воениздат, 1983. 231 с.
13. Гарбовский Н. К., Мишкурин Э. Н. Военный перевод в современном мире (теоретико-методологические, лингвистические, военно-исторические и социально-политические аспекты). Вестник Московского университета. Серия 22: Теория перевода. 2010. № 2. С. 16–41.
14. Солодяк О. Ю. Автоматизація перекладу військово-політичних текстів. Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології, Б-ка ін-ту філології. К., 2004. Вип. 10. С. 564–569.
15. Солодяк О. Ю. Ознаки військово-політичного стилю та жанру. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2006. Вип. 10. С. 332–339.
16. Солодяк О. Ю. Структурна характеристика сучасних англійських військово-політичних текстів. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2006. Вип. 9. С. 282–286.
17. Янчук С. Я. Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 43(4). С. 328–335.
18. Янчук С. Я. Неперервність традицій військового перекладу в Україні. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 50 (2). С. 544–551.
19. Нікіфорова О. М. Передумови становлення наукової школи військового перекладу в Україні. Лінгвістика XXI століття. 2015. С. 107–120.
20. Нікіфорова О. М. Класифікація текстів у військовому перекладі. Філологічні трактати. Науковий журнал. Суми: Сумський державний університет, 2016. Том 8, № 4. С. 33–41.
21. Нікіфорова О. М. Перекладознавчий аналіз лексичної структури текстів військово-політичної тематики. Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 1 (37), 2017. С. 24–28.
22. Нікіфорова О. М. Лексико-семантичні особливості перекладу на англійську мову воєнної доктрини. PARADIGM OF KNOWLEDGE. 2017. Т. 2. № 22. С. 28–43.
23. Nikiforova O. Military-Political Translation in the Context of the Theory of Military Translation. European Journal of Humanities and Social Sciences. 2017. № 2. С. 28–31.
24. Чердніченко О. І. Парадигми і категорії сучасного перекладознавства. Переклад – Культура – Ідентичність. К., 2017. С. 13–22.
25. Чердніченко О. І. Реценція: Янчук С.Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місії ООН та НАТО: дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 277 с. Переклад – Культура – Ідентичність. К., 2017. С. 194–197.
26. Карабан В. Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)? Наукові записки. Випуск 104 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. С. 26–31.
27. Алексеева Л. М. Объект и предмет современного переводоведения. Вестник Пермского университета. Серия: Иностранные языки и литературы. 2008. № 5. С. 85–90.
28. Балабін В.В. Онтологічна сутність теорії військового перекладу. Тези доповідей XII Міжнародна науково-практична конференція «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє». К.: ВІКНУ, 2016. С. 102–105.
29. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. М.: Флинта, Наука, 2008. 320 с.

30. Лекторский В. А. Объект // Новая философская энциклопедия: В 4 т. Т. 3. М.: Мысль, 2010. С. 136.
31. Словарь философских терминов / Научн. ред. проф. В. Г. Кузнецова. М.: ИНФРА-М, 2007. С. 385.
32. Програма I Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Силах України». К.: Логос, 2004. 12 с.
33. Балабін В. В. Зміст та структура лінгвістичного забезпечення військ. Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. В. В. Балабіна. К.: ВІКНУ, 2011. С. 95–96.
34. Балабін В. В. Перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ. Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. В. В. Балабіна. К.: ВІКНУ, 2012. С. 122–123.
35. Алексеева Л. М. Перевод как рефлексия деятельности. Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. 2010. № 1. С. 45–51.
36. Садовский В. Н. Система // Новая философская энциклопедия: В 4 т. Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, зам. предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. М.: Мысль, 2010. Т. 3. С. 552.
37. Балабін В. В. Концептуальний апарат теорії військового перекладу. Тези доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. ред. В. В. Балабіна. К., 2015. С. 95–96.
38. Старостин Б. А. Предмет // Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. 3. М.: Мысль, 2010. С. 329–330.

Балабин В. В. Объект и предмет теории военного перевода

Аннотация. Статья посвящена обоснованию понятий объект и предмет теории военного перевода (ТВП), которые считаются фундаментальными в системе понятийно-категориального аппарата этой специальной теории переводоведения. Объектом ТВП является сфера лингвистического обеспечения войск (ЛЮВ), ядром которой служит переводческое сопровождение в вооруженных силах. Предметом ТВП является создание абстрактных вербальных, графических, математических и других моделей переводческого сопровождения в системе ЛЮВ.

Ключевые слова: переводоведение, военный перевод (ВП), теория военного перевода (ТВП), объект ТВП, предмет ТВП, переводческое сопровождение в вооруженных силах (ПС), лингвистическое обеспечение войск (ЛЮВ).

Balabin V. The object and subject of military translation theory

Summary. The author attempts to substantiate the concepts of object and subject of the military translation theory, which he considers fundamental for the conceptual construct of this special theory of translation studies. The linguistic support of forces, with translation and interpreting for the armed forces at its core, constitutes the object of the military translation theory. The subject of the military translation theory is the creation of abstract verbal, graphic, mathematical and other models that construe and explicate translation and interpreting process for the armed forces.

Key words: translation studies, military translation (MILT), theory of military translation, object of military translation, subject of military translation, translation and interpreting for armed forces, linguistic support of forces.